

ГУЛА Л. Ф.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального
права і процесу
(Навчально-науковий інститут права та
психології Національного університету
«Львівська політехніка»)

УДК 343.123.12 343.341

ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЯВЛЕННІ Й РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

У статті розглянуто питання щодо використання результатів оперативно-розшукової діяльності у виявленні й розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. Визначено основні поняття матеріалів оперативно-розшукової діяльності, які використовуються як приводи та підстави для початку досудового розслідування злочинів і докази в кримінальному провадженні. Окреслено особливості використання оперативно-розшукової інформації та фактичних даних у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними групами, за відповідного процесуального закріплення.

Ключові слова: *організована злочинна група, результати оперативно-розшукової діяльності, інформація, фактичні данні, протокол.*

В статье рассмотрен вопрос относительно использования результатов оперативно-розыскной деятельности в обнаружении и расследовании преступлений, которые совершаются организованными преступными группами. Определены основные понятия материалов оперативно-розыскной деятельности, которые используются в качестве поводов и оснований для начала досудебного расследования преступлений и доказательств в криминальном осуществлении. Очерчены особенности использования оперативно-розыскной информации и фактических данных в расследовании преступлений, которые совершены организованными преступными группами, при соответствующем процессуальном закреплении.

Ключевые слова: *организованная преступная группа, результаты оперативно-розыскной деятельности, информация, фактические данные, протокол.*

In the article a question is considered in relation to drawing on the results of operative search activity in discovered and investigation of crimes that is accomplished by the organized criminal groups. The basic concepts of materials of operative search activity, that is used as occasions and grounds for the beginning of pre-trial investigation of crimes, are certain, and as proofs in criminal realization. The features of the use of operative search information and fact sheets are outlined, in investigation of crimes that is perfect the organized criminal groups at the corresponding judicial fixing.

Key words: *criminal group, results of operative search activity, information, organized, actual data, protocol.*

Вступ. Результати аналізу матеріалів практики свідчать про те, що слідчі, прокурори й судді ще недостатньо використовують результати оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі. Основною причиною цього є те, що питання використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) як приводів і підстав для початку досудово-

го розслідування злочинів недостатньо врегульовано в законодавстві (новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) уніс окремі проблеми), у теоретичній і методичній літературі, тому закономірно, що у правозастосовній діяльності воно становить певні труднощі. Особливо це стосується питання використання матеріалів ОРД вербального походження в цьому напрямі кримінального процесу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення процесу використання результатів оперативно-розшукової діяльності у виявленні й розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами (далі – ОЗГ).

Окремі проблеми використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві досліджували учені: П. Артеменко, О. Бандурка, А. Горбачов, Е. Дідоренко, С. Кириченко, Б. Розовський, А. Кислий, Є. Коваленко, М. Курочка, С. Обшалов, С. Овчинський, А. Погорецький, О. Пунда, С. Сівочек, І. Сервецький, О. Снігерьев, В. Тертишник, В. Топчій, Г. Чигиріна, О. Шульга та ін.

Результати дослідження. Доцільно визначити сутність матеріалів ОРД у виявленні й розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, що дасть змогу зробити висновки про можливість використання цих даних під час відкриття кримінального провадження про злочини, що вчиняються ОЗГ.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» містить норму (ст. 10) про напрямі використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі, а саме: розглядає матеріали ОРД як приводи та підстави для початку досудового розслідування; для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні.

Натомість ні цей Закон, ні відомчі нормативні акти Міністерства внутрішніх справ України не містять поняття, змісту та класифікації матеріалів ОРД.

Поняття «матеріали» з погляду семантики визначається як різноманітні відомості, дані, зібрання документів, відомостей про що-небудь, те, що призначене для того, на що вказує зміст означення [1, с. 513].

Отож різноманітні носії фактичних даних і відомостей, документи, предмети, які містять інформацію, відомості й дані, їх носії, що отримані під час здійснення ОРД і містяться в оперативно-розшукових справах, і є матеріалами ОРД.

Проаналізувавши зміст оперативно-розшукових справ про злочини, що вчиняються ОЗГ, можна визначити, що він складається із документів, що фіксують хід і результати оперативно-розшукових заходів, документів, отриманих від фізичних та юридичних осіб, документів і предметів, що містять сліди, які вказують на ознаки злочину, аналітичних документів, складених оперативним працівником за результатами оперативно-розшукових заходів. Тобто, це сукупність документів, що містять фактичні дані, які можуть бути використані для прийняття рішень і оперативним працівником в ОРС, і слідчим у кримінальному провадженні.

Під час здійснення оперативно-розшукових заходів із виявлення та вчинення злочинів учасниками ОЗГ оперативно-службові документи можуть бути викладені не лише особою, у провадженні якої перебуває оперативно-розшукова справа, а уповноваженою на це особою іншого оперативного підрозділу, зокрема оперативно-технічного, де за результатами відповідного оперативного заходу складаються належні службові документи. Під час проведення встановленого законом порядку оперативно-розшукових заходів (гласних і негласних) від фізичних та юридичних осіб можуть бути вилучені документи і предмети, які надалі можуть використовуватися слідчим під час прийняття рішення про відкриття кримінального провадження щодо злочинів, учинених ОЗГ, ухвалення інших процесуальних рішень, проведення слідчих дій чи отримання доказів у справі.

Необхідно погодитися з думкою правознавця В. Ігнатко, який визначає матеріали ОРД, що можуть бути використані в інтересах кримінального судочинства, лише як оперативно-службові документи (протоколи, постанови, довідки, акти, предмети тощо) [2, с. 52–53].

Практика засвідчує про застосування термінів «матеріали ОРД» та «оперативно-розшукова інформація» як тотожних. У наукових джерелах під зазначеним терміном деякі нау-

ковці розуміють: «матеріали» [3, с. 74], «оперативно-розшукові дані» [4, с. 3–20], «відомості» [5, с. 436], «оперативно-процесуальна інформація» [6, с. 634–644]. Серед них, на нашу думку, деякі збігаються, а деякі мають змістове й формалізоване значення.

М. Погорецький зазначає, що для визначення змісту ОРД і кримінального процесу важливим є аналіз їхніх структурних елементів, які за змістом і формою можуть бути критеріями виявлення їх співвідношення [7, с. 43].

ОРД і кримінальний процес, як і будь-які інші види діяльності, є змістовними і складаються з окремих порівняно самостійних елементів, що перебувають у певному взаємозв'язку та взаємозалежності. Кожний із цих видів діяльності – цілісне соціально-правове утворення, що, природно, має індивідуальну внутрішню структуру.

М. Строгович вважає, що змістом кримінально-процесуальної діяльності є сукупність учинених у встановленому процесуальним законом порядку дій учасників кримінального процесу: суду, прокуратури і органів слідства та дізнання, обвинуваченого і його захисника, потерпілого і його представника [8, с. 181–182].

На думку М. Михеєнка, змістом кримінально-процесуальної діяльності є формування (збирання й закріплення), перевірка та оцінювання доказів і їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини й ухвалення на цій основі правильного, законного, обґрунтованого і справедливого рішення [10, с. 4].

М. Коваленко підкреслює, що сучасна теорія так характеризує кримінальний процес: визначена законом діяльність уповноважених органів, посадових та інших осіб, що залучаються до участі у кримінальній справі, яка здійснюється у формі правових відносин і спрямована на вирішення соціально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із заподіянням злочином шкоди особі, суспільству та державі, на підставі встановленої у кримінальній справі істини [11, с. 6].

Ці положення мають чимало спільних рис. Так, дослідники вказують на систему дій, які обов'язково врегульовані КПК.

Окрім того, в усіх визначеннях є посилання на суб'єктів кримінального процесу, котрі мають державно-владні повноваження щодо проведення передбачених кримінально-процесуальним законодавством процесуальних дій, сутність яких у спеціальній літературі найбільш повно розкрив А. Дубинський [12, с. 87].

Так, Є. Гомілко вважав, що оперативно-розшукова та кримінально-процесуальна – різні за природою й самостійні види державної діяльності [13, с. 14–15]. М. Строгович зазначав: «Оперативно-розшукова діяльність – це сукупність різних дій, що не мають процесуального характеру й не наділені процесуальною формою» [8, с. 29]. Зазначалося, що ОРД хоч і сприяє кримінальному судочинству, проте виходить за його межі [14, с. 51].

Мета, завдання, характер ОРД і кримінального процесу, їх зміст і форма зумовлюють і принципи їх функціонування, які за власним змістом є також критеріями їх розрізнення.

Так, наприклад, ОРД характерні такі принципи, як конспіративність, конфіденційність, застосування негласних методів (агентурне впровадження, провокація тощо), що не сумісні з кримінальним процесом, для якого визначальними є такі основні принципи, як змагальність, гласність, усність і безпосередність, забезпечення права підозрюваному, обвинуваченому, підсудному на захист, що не відповідають сутності ОРД.

Відмежування ОРД від кримінального процесу виявляється й у реалізації функцій вирішення відповідно оперативно-розшукової та кримінальної справи.

Так, якщо у кримінальному процесі, як влучно зазначає Ю. Грошевий, існують три головні функції: обвинувачення (кримінальне переслідування); захист; вирішення справи (правосуддя) [15, с. 23], які в процесі кримінального провадження реалізуються в повному обсязі, то ОРД лише сприяє кримінальному процесу й реалізації цих функцій.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативні працівники ОВС під час виявлення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів у встановленому законом порядку з усіх незаборонених джерел з метою виконання завдань і мети ОРД можуть отримувати фактичні дані, тобто інформацію, яка може стати основою для прийняття та обґрунтування рішень у кримінальному провадженні щодо наркозлочинів, що і становить зміст матеріалів ОРД.

Для того щоб таку інформацію (фактичні дані), яка є змістом матеріалів ОРД, можна було використати відповідно до визначених законом напрямів в інтересах кримінального судочинства у боротьбі зі злочинами, що вчиняються ОЗГ, вона повинна бути придатна для формування приводів і підстав для порушення кримінального провадження або проведення слідчих дій, ухвалення інших процесуальних рішень і отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у справі.

Ю. Шемшученко визначає докази у кримінальному процесі як фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку слідчий і суд установлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [16, с. 225].

У використанні оперативно-розшукової інформації, тобто фактичних даних, у розслідуванні злочинів, що вчинені ОЗГ, особливим є не лише її інформаційне значення, а матеріально-документальне закріплення. Наявність форми дає змогу перевіряти отримання всіх даних кримінально-процесуальними засобами.

Матеріали ОРД надалі використовуються у кримінальному процесі. Це вимагає від теорії ОРД розроблення форм її матеріалів відповідно до вимог кримінального процесу.

Недосконалість документування злочинів у зазначеній сфері пояснюється такими негативними аспектами: обмеженістю терміну ведення оперативної розробки в межах ОРС «Захист»; недосконалістю законодавства щодо оперативно-розшукового документування, проблемними питаннями щодо ведення ОРС (КПК України вніс суттєві суперечності); труднощами у виявленні способу конкретного злочину тощо.

Діяльність оперативного співробітника щодо виявлення свідків, з'ясування обсягу й характеру відомостей, якими вони володіють, повинна формуватися з урахуванням конкретного складу вчиненого злочину та основних способів дії винних, їх хитрощів, уживаних з метою приховання своїх злочинних діянь.

Результати ОРД можуть містити важливі дані. До першої групи належать фактичні дані (відомості), що безпосередньо вказують на ознаки злочину, котрі, будучи закріплені в процесуальному порядку, можуть слугувати джерелами доказів у справі. Вони можуть мати значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (наприклад, про наявність і місця зберігання наркотичних засобів, зброї, викрадених грошей, предметів, що зберегли сліди злочину, тощо).

Другу групу становлять дані, котрі є допоміжними (про особу підозрюваного, способи маскування злочинної діяльності тощо) і можуть бути орієнтиром для вибору організаційних і тактичних прийомів здійснення оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій.

У процесі документування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, що вчиняються ОЗГ, оперативні працівники повинні вживати всіх заходів щодо виявлення та збереження предметів і документів, які після відкриття кримінального провадження можуть стати доказами у справі:

– наркотичні речовини, сировина для їх виготовлення, інструменти й пристосування для виготовлення, уживання, зберігання, перевезення наркотиків; поштові, телеграфні відправлення (листи, телеграми, заповнені бланки про надсилання посилок, бандеролей, грошові перекази);

– грошові вклади в банках (пластикові картки); проїзні квитки; підроблені рецепти, документи про списання, прийом, відправку, перевезення, переробку наркотиків, а також акти документальних ревізій.

Під час учинення злочинів ОЗГ у сфері обігу наркотичних засобів, пов'язаних із порушенням правил виготовлення, переробки, зберігання, обліку, відпуску, реалізації, продажу, розподілу, перевезення, пересилки, придбання, використання, ввозу, вивозу або знищення наркотичних засобів, існують такі найбільш характерні ознаки порушення виконання відповідних документів: виписування рецепта не на спеціальних бланках; виписування рецепта медсестрою або іншою неналежною особою (підпис лікаря іноді буває виконаний іншим почерком); відсутність підпису лікаря, головного лікаря або оформлення рецепта різними почерками; невідповідність змісту печатки і штампа установи охорони здоров'я або особистої печатки лікаря; виписування двох або більше наркотичних засобів на одному рецепті тощо.

Матеріальні сліди стосовно порушення встановлених правил виробництва, придбання, обліку, зберігання, відпуску, перевезення або пересилки наркотичних засобів – це насамперед дані, відображені в різних документах, за якими можна робити висновки про злочинну діяльність певних осіб (розбіжності в документації про прихід і витрату наркотичних засобів; невідповідність відпущених і прийнятих порожніх ампул з-під наркотиків; наявність підчищень у рецептах, слідів травлення в різних облікових документах), а також різні зміни обстановки, зумовлені злочином: надлишки, недостача, недовкладення, відсутність пломб, невідповідність ампул стандарту, затемнені місця пайки ампул тощо.

Серед різноманіття документів, що складаються оперативним працівником під час документування злочинів, учинених ОЗГ, особливе місце посідає протокол, де відображено процес документування та результати відповідних оперативно-розшукових заходів.

Згідно зі ст. 99 КПК України, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, котрі можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

До документів за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати такі:

– матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема електронні);

– матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

– складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій і додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

– висновки ревізій та акти інвентаризацій.

Матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» за умови відповідності вимогам ст. 99 КПК України є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Необхідно зауважити, що в процесі документування злочинів, що вчиняються ОЗГ, протоколами оформляються такі ОРЗ: візуальне спостереження; візуальний контроль у житловому приміщенні або іншому володінні особи; візуальний контроль у службових приміщеннях і громадських місцях; зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією; контроль за телеграфними розмовами; контроль усних переговорів; контрольоване постачання; оперативна закупівля, негласне проникнення до житла або іншого володіння особи; негласне проникнення до приміщень, транспортних засобів та інших місць, які не належать до житла й не є іншим володінням особи; слуховий контроль у житлі або іншому володінні особи, службових приміщеннях і громадських місцях тощо.

До протоколу можуть бути додані фотознімки, матеріали звукозапису, кінозйомок, відеозапису, плани, схеми, зліпки та інші матеріали, які пояснюють його зміст, про що вказується в цьому протоколі. У протоколі зазначають також технічні засоби й умови їх застосування.

Висновки. Отже, під результатами ОРД, що використовуються в кримінальному судочинстві, варто розуміти фактичні дані, відомості, інформацію, отримані під час здійснення ОРЗ, передбачених Законом про ОРД, й обставини, пов'язані з підготовлюваним чи вчиненим ОЗГ злочином. Вони можуть міститися в оперативно-службових документах, що фіксують хід ОРЗ і складені відповідно до відомчих нормативних актів; у матеріалах фото-, кінозйомки, у звуко-, відеозаписах, зроблених у процесі оперативних заходів; у поясненнях осіб, котрі брали участь у їх проведенні; у предметах, матеріалах і повідомленнях, вилучених під час здійснення ОРЗ; у повідомленнях конфіденційних джерел.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. – 1736 с.
2. Ігнатко В. Поняття матеріалів ОРД, що використовуються в інтересах кримінального судочинства / В. Ігнатко // *Право України*. – 2004. – № 11. – С. 52–53.
3. Каримов Р.А. Взаимодействие органов милиции, прокуратуры и следственных подразделений при проверке материалов и сообщений о совершенных преступлениях / Р.А. Каримов // *Материалы научно-практической конференции*. – Ашхабад : ВШ МВД, 1966. – С. 74–80.
4. Веселов Ю.И. Оперативно-розыскные данные и их отличие от доказательств / Ю.И. Веселов // *Труды Омской высшей школы милиции МВД СССР*. – 1974. – Вып. 17. – С. 3–20.
5. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел: Общая часть. Разделы I–VII : [учебник] / под ред. В.М. Аتماжитова. – М., 1990. – 578 с.
6. Основы оперативно-розыскной деятельности : [учебник] / под ред. В.Б. Рушайло. – СПб., 2000. – 720 с.
7. Погорецький М.А. Структура оперативно-розшукової діяльності / М.А. Погорецький // *Державна служба безпеки України : наук.-практ. зб.* – К. : НАН України і СБУ України, 2004. – № 2. – С. 43–49.
8. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – Т. 1. – 1968. – 470 с.
9. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М. Михеенко. – К. : УВШ МВД СССР, 1984. – 133 с.
10. Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України : [підручник] / Є.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
11. Дубинский А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы / А.Я. Дубинский. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 87–92.
12. Милиция как орган дознания : [учебное пособие] / под ред. Е.А. Гомилко. – К. : МВД УССР, 1989. – 145 с.
13. Горский Г.Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе : [учебное пособие] / Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокорев, П.С. Элькинд. – Воронеж : ВСШМВД РСФСР, 1978. – 211 с.
14. Кримінальний процес України : [підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. – Х., 2000. – С. 23.
15. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка, – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.

